

Ameryka Łacińska, 3-4 (109-110) 2020
ISSN 1506-8900; e-ISSN 2081-1152
CC-BY-SA

Magdalena Lisińska
Zakład Ameryki Łacińskiej
Instytut Amerykanistyki i Studiów Polonijnych
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
<https://orcid.org/0000-0001-9625-9495>
e-mail: magdalena.lisinska@uj.edu.pl

Ni Una Menos, czyli feminizm po argentyńsku *Ni Una Menos – the Feminist Movement in Argentina*

Artykuł nadesłany: 6 lipca 2020
Wersja ostateczna: 9 grudnia 2020
DOI: 10.36551/20811152.2020.109-110.03

Streszczenie: Tematem niniejszego artykułu jest problem przemocy wobec kobiet w Argentynie w kontekście powstania i funkcjonowania ruchu feministycznego *Ni Una Menos*. Tekst oparty jest na hipotezie głoszącej, że powstanie ruchu *Ni Una Menos* stanowiło przełom pozwalający na zmianę społecznej percepcji zjawiska przemocy wobec kobiet w Argentynie. W artykule zarysowano charakterystykę zjawiska przemocy na tle płciowym – jego historyczne, kulturowe i społeczne uwarunkowania. Omówiono również działania podjęte przez kolektyw *Ni Una Menos* w celu walki o upodmiotowienie kobiet. Tekst odnosi się również do efektów kampanii prowadzonych przez *Ni Una Menos*, w tym wpływu kolektywu na latynoamerykańskie i światowe ruchy walczące o prawa kobiet.

Słowa kluczowe: Argentyna, feminizm, *Ni Una Menos*, prawa kobiet, prawa człowieka.

Abstract: The article addresses the problem of violence against women in Argentina in the context of the rise of the feminist movement *Ni Una Menos*. The text is based on the hypothesis that the creation of *Ni Una Menos* has been a watershed in the social perception of violence against women in Argentina. The article outlines the characteristics of gender-based violence in Argentina – primarily its historical, cultural, and social conditions. It discusses actions taken by *Ni Una Menos* collective as a mean of fighting for women's empowerment. The text also covers the impact of *Ni Una Menos* campaigns, including the extent to which the collective influenced Latin American and global women's rights movements.

Keywords: Argentina, feminism, *Ni Una Menos*, women's rights, human rights.

Wstęp

10 maja 2015 r. na podwórku przydomowym w niewielkiej miejscowości Rufino w argentyńskiej prowincji Santa Fe znalezione zostało ciało 14-letniej Chiary Páez. Przeprowadzona sekcja zwłok wykazała liczne ślady pobicia i tortur, będące bezpośrednią przyczyną jej śmierci. Páez była w trzecim miesiącu ciąży. Do zabójstwa Chiary przyznał się jej 16-letni chłopak, Manuel Mansilla. W po-grzebianiu dziewczyny pomogli mu jego rodzice (Maffeo 2020: 70).

Brutalne zabójstwo ciężarnej nastolatki nie stanowi w Argentynie odoso-bnionego przypadku. Kobietobójstwo (*femicidio*), czyli zabójstwo, którego mo-tywacją jest płeć ofiary, stanowi w Ameryce Łacińskiej obraz powszechny. W Ar-gentynie do zabójstwa kobiet dochodzi średnio co 30 godzin, a w 90% przypad-ków ofiara zna swojego oprawcę – najczęściej jest to partner lub były partner (Oficina de la Mujer, 2019: 5). Całkowita skala zjawiska przemocy wobec kobiet trudna jest do oszacowania, gdyż przez lata nie były prowadzone na ten temat statystyki. Zgodnie z publikowanymi od 2008 r. raportami organizacji pozarzą-dowej La Casa del Encuentro, sytuacja w Argentynie z roku na rok nie poprawia się. Ofiarami *femicidio* pada coraz więcej kobiet, a do aktów przemocy dochodzi nie tylko na ulicy, ale również w domowym zaciszu. Przestrzeń domowa, która dla każdego człowieka powinna stanowić obszar komfortu i bezpieczeństwa, stała się tym samym przestrzenią największego zagrożenia (La Casa del Encuentro, s.a.). Fala przemocy wobec kobiet przetaczająca się przez Argentynę była przez dekady tolerowana i traktowana jako stały element stosunków społecznych. Mimo obserwowanego już od przełomu XX i XXI w. zwiększenia aktywności argentyńskich ruchów kobiecych, określonych przez Gracię DiMarco (2011) mianem społeczności feministycznej (*pueblo feminista*), realnie masowy charak-ter sprzeciwu wobec systemowej przemocy na tle płciowym nastąpił w Argenty-nie po 2015 r. Czarę goryczy wśród argentyńskich kobiet przełało opisanie powy-żej zabójstwo Chiary Páez. Na kanwie protestów po śmierci nastolatki w Argen-tynie zrodził się jeden z najważniejszych ruchów feministycznych Ameryki Ła-cińskiej – *Ni Una Menos* (Ani Jednej Mniej).

Celem artykułu jest przedstawienie okoliczności powstania i specyfiki działania kolektywu *Ni Una Menos* oraz współczesnej walki argentyńskich kobiet o równość, bezpieczeństwo i prawo decydowania o sobie. Omawiany ruch nie-jednokrotnie określany jest jako klasyczny przykład tzw. czwartej internetowej fali feminizmu – kładący nacisk na intersekcjonalność, koncentrujący się na spra-wiedliwości dla kobiet i ich upodmiotowieniu, wykorzystujący na szeroką skalę Internet, w tym media społecznościowe (Varela, 2019). W tekście zarysowano

również efekty kampanii prowadzonych przez *Ni Una Menos*, w tym wpływ kolektywu na latynoamerykańskie i światowe ruchy walczące o prawa kobiet. Tekst oparty jest na hipotezie, że powstanie ruchu *Ni Una Menos* stanowiło przełom pozwalający na zmianę społecznej percepcji zjawiska przemocy wobec kobiet w Argentynie. W artykule zastosowano metody analityczne i diagnostyczne, metodę porównawczą i analizę historyczną.

Przemoc wobec kobiet w Argentynie – zarys problemu

Przemoc wobec kobiet w Argentynie stanowi zjawisko powszechne, aczkolwiek nie nowe. Podobnie jak w innych państwach naznaczonych tradycją chrześcijańską, w dużej mierze wynika to z istnienia głęboko zakorzenionych, konserwatywnych wzorców społecznych i ról płciowych – męskim *machismo* i żeńskim *marianismo*. W Ameryce Łacińskiej pojawiły się one wraz z konkwistą. Zgodnie z owymi koncepcjami, mężczyzna powinien być decyzyjny, aktywny, silny oraz dążący do udowadniania swojej odwagi i władzy zarówno nad kobietami, jak też i nad innymi mężczyznami. Kobieta natomiast powinna być uległa, skromna oraz – niczym Matka Boska – czysta i skupiona na domu i dzieciach (Hryciuk, 2009). Wzorce te, niejednokrotnie sprowadzające się do przemocowej relacji i fizycznej dominacji mężczyzny nad kobietą, w Argentynie obecne były przez lata i nie udało się ich zwalczyć do dnia dzisiejszego. Za wymowny w tym kontekście uznać można fakt, że do umocnienia patriarchalnego modelu relacji damsko-męskich w Argentynie przyczynił się mit Evity Perón – żony charyzmatycznego prezydenta Juana Domingo Peróna (1946-1955, 1973-1974), odpowiedzialnego za szeroko zakrojone ustawodawstwo socjalne, ale również przyznanie praw wyborczych kobietom w 1947 r. Niestety jednak, traktowana w Argentynie z niemalże nabożną czcią Evita idealnie wpisywała się w model kobiety uległej i zależnej od mężczyzny, niejednokrotnie odbierając sobie sprawczość i oddając wszelkie zasługi w ręce męża¹.

Obok czynników historyczno-kulturowych, wśród badaczek zajmujących się tematyką feminizmu latynoamerykańskiego istnieje pogląd o wpływie neoliberalnego modelu rozwoju i idących za tym przekształceń społecznych na wzrost przemocy wobec kobiet w Ameryce Łacińskiej (Segato, 2016, Schyllander 2018). W latach dziewięćdziesiątych, po odejściu państw regionu od dyktatorskich form sprawowania władzy i rozpoczęciu transformacji demokratycznej,

¹ Dobitnym tego przykładem jest autobiografia Evity *La razón de mi vida* opublikowana krótko przed jej śmiercią w 1951 r. (Perón, 1951).

wolnorynkowe reformy spod znaku Konsensusu Waszyngtońskiego stały się w Latynoameryce chlebem powszednim. W przypadku Argentyny, to w dużej mierze nadmierna wiara w słuszność zaleceń międzynarodowych instytucji finansowych doprowadziła do największego w historii kryzysu gospodarczego i społecznego na przełomie 2000 i 2001 r. Skutkiem kryzysu było nie tylko bankructwo państwa, ale również gwałtowna pauperyzacja społeczeństwa, którego ponad 50% popadło w ubóstwo (International Institute for Labour Studies, 2011: 15). Zjawiska takie jak bieda, bezrobocie, brak perspektyw i wzrost aktywności zorganizowanych grup przestępczych ukształtowały społeczny obraz Argentyny początku XXI w. Najślabszym i najbardziej podatnym na marginalizację elementem owej struktury były właśnie kobiety – młode, często niewykształcone, zależne finansowo od męskich opiekunów.

Należy podkreślić, że po przejściu do demokracji w 1983 r. Argentyna przyjęła wszystkie najważniejsze dokumenty prawnomiędzynarodowe dotyczące przeciwdziałania przemocy na tle płciowym – konwencję ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 r. (ratyfikacja w 1985), jej protokół dodatkowy z 1999 r. (ratyfikacja w 2007 r.), deklarację ONZ o eliminacji przemocy wobec kobiet z 1993 r. i tzw. konwencję z Belém do Pará, czyli Międzypaństwową konwencję o zapobieganiu, karaniu i eliminacji przemocy wobec kobiet z 1994 r. (ratyfikacja w 1996 r.). Na mocy zobowiązań wynikających z owych dokumentów, na gruncie prawa krajowego uchwalono w 2009 r. ustawę 26.485 o kompleksowej ochronie kobiet (*Ley de protección integral a las mujeres*). Ta przełomowa ustawa zwracała uwagę na systemowy charakter przemocy wobec kobiet w Argentynie, wprowadzając szereg środków pomocowych mających na celu zarówno zapobieganie, jak i wsparcie dla ofiar przemocy (Ley 26.485, 2009). Niestety jednak, bolączką argentyńskiego prawa w zakresie ochrony kobiet jest jego niewielka efektywność wynikająca z niedostatecznej implementacji istniejących przepisów. Czynnikiem zmniejszającym skuteczność ustawy 26.485 po jej uchwaleniu była niska świadomość problemu przemocy na tle płciowym, a wręcz bagatelizowanie zjawiska przez przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości. Trzeba pamiętać, że argentyński system sądownictwa jest zdecydowanie zdominowany przez przedstawicieli jednej płci. Zgodnie ze statystykami, mężczyźni stanowią aż 2/3 wszystkich sędziów nominowanych w Argentynie między 2000 r. a 2018 r. W przypadku orzekających w sprawach karnych przepaść jest jeszcze większa i wynosi aż 80% mężczyzn (Ruiz, Colman, 2018). Praktycznym skutkiem tej nierówności jest sytuacja, w której oskarżony o przemocowe zachowania mężczyzna niemal na pewno sądzone będzie przez zdominowany przez mężczyzn skład sędziowski. Związki pomiędzy płcią orzekającego

w sprawach o przemoc, a zasądzonym wyrokiem dostrzegane są w kontekście całej Ameryki Łacińskiej (Fuentes Perez, 2017; Banchón, 2020). W samej Argentynie, wśród orzekających w sprawach karnych sędzi pojawiają się nawet zarzuty o celowe pomijanie kobiet w tego typu sprawach (Perrone, 2019).

Tragedią, która uwidoczniła niewystarczalność zabezpieczeń prawnych przeciwko przemocy wobec kobiet w Argentynie była śmierć Wandy Taddei, zamordowanej w 2010 r. przez swojego męża, perkusistę rockowego zespołu Callejeros, Eduardo Vázqueza. 10 lutego 2010 r. 30-letnia Taddei trafiła do stołecznego szpitala z oparzeniami ponad 50% powierzchni ciała. Wcześniej została ona zaatakowana przez męża, który oblał ją alkoholem i podpalił. Po 10 dniach agonii, kobieta zmarła w szpitalu. Winny zabójstwa żony Eduardo Vázquez pozostawał na wolności aż do listopada, przekonując wymiar sprawiedliwości, że śmierć Wandy stanowiła efekt nieszczęśliwego wypadku. Po aresztowaniu Vázqueza sprawa Taddei zyskała ogromny rozgłos, nie tylko ze względu na wyjątkową brutalność czynu, ale również fakt, że zabójca był osobą publiczną². Tragicznym następstwem zdarzenia, określanym powszechnie mianem „efektu Wandy Taddei” był zdecydowany wzrost liczby przypadków podpalenia kobiet przez mężczyzn – w okresie od 2010 r. do połowy 2013 r. podpalone zostały w Argentynie 132 kobiety, z których 66 zmarło (Heing, 2017: 64-65). Jak podkreśla Florencia Cremona (2012), podpalenie zaczęło być przez skłonnych do przemocy mężczyzn postrzegane jako „zbrodnia idealna”, a długotrwałe przebywanie mordercy na wolności stworzyło wśród części z nich poczucie bezkarności. Przeświadczenie takie wzmocniło się po ogłoszeniu wyroku w 2012 r., kiedy Vázquez skazany został przez sąd pierwszej instancji nie na dożywocie, a na 18 lat więzienia. Zdominowana przez mężczyzn ława sędziowska zastosowała bowiem środki łagodzące, traktując zbrodnię jako morderstwo w afekcie, w uzasadnieniu powołując się na wcześniejszą kłótnię między małżonkami (Centro de Información Judicial, 2012). Wyrok spotkał się z daleko idącą krytyką ze strony środowisk feministycznych i broniących praw kobiet. „Działanie w afekcie” stanowiło bowiem w ich odczuciu standardową figurę pozwalającą na zmniejszenie odpowiedzialności mężczyzn w przypadkach przemocy na tle płciowym (Carbajal, 2014). Sprawa Taddei stała się przyczynkiem do poważnej dyskusji dotyczącej konieczności wprowadzenia kolejnych zmian w argentyńskim systemie karnym. Mimo skaza-

² O Eduardo Vázquezie było w Argentynie głośno już przy okazji innej tragedii. 30 grudnia 2004 r., w czasie koncertu zespołu Callejeros w klubie República Cromañón w Buenos Aires doszło do pożaru, w którym śmierć poniosły 194 osoby (w tym matka Vázqueza), a ponad 1400 było rannych. W wyniku tragedii w stan oskarżenia postawionych zostało kilkanaście osób, w tym członkowie Callejeros. Ostatecznie jednak zostali oni oczyszczeni z zarzutów.

nia Vázquez na dożywocie przez sąd drugiej instancji, w listopadzie 2012 r. doszło do jednomyślnej modyfikacji w argentyńskim kodeksie karnym i włączenia morderstw na tle płciowym do katalogu przestępstw karanych dożywotnim pozbawieniem wolności (Ley 26.791, 2012).

Warto podkreślić, że pierwsze lata drugiej dekady XXI w. to w Argentynie okres wprowadzania bardzo postępowych rozwiązań legislacyjnych w zakresie równościowym. W 2010 r., jeszcze przed przyjęciem zmian w kodeksie karnym, w Argentynie wprowadzono prawo pozwalające na małżeństwa jednopłciowe łącznie z adopcją dzieci (Ley 26.618, 2010). W 2012 r. wprowadzono możliwość korekty oznaczenia płci na podstawie samookreślenia w oficjalnych dokumentach oraz kurację hormonalną na koszt państwa (Ley 26.743, 2012). W 2013 r. natomiast, przyjęto ustawę o refundacji zabiegu *in vitro* (Ley 26.862, 2013). W ciągu kilku zaledwie lat Argentyna stała się jednym z najbardziej progresywnych państw zachodniej półkuli. Rozwiązania te, jak również rosnące poparcie społeczeństwa dla postępowych reform, nie przełożyły się jednak na poprawę sytuacji osób cierpiących z powodu przemocy na tle płciowym. Między 2012 r. a 2015 r. liczba kobietobójstw w Argentynie utrzymywała się na stałym poziomie pomiędzy 250 a 290 rocznie. W przełomowym dla walki o prawa kobiet roku 2015 było ich aż 286 (La Casa del Encuentro, 2016).

Ni Una Menos

Przypadek zabójstwa Chiary Páez nie był pierwszym głośnym kobietobójstwem do którego doszło w 2015 r. w Argentynie. Kiedy w maju zamordowano Chiare, opinia publiczna nie otrząsnęła się jeszcze z szoku po śmierci Daiany Garcíi, nastolatki z prowincji Buenos Aires, której ciało znaleziono w marcu w plastikowym worku przy jednej z lokalnych dróg. Bezsilność, złość i smutek towarzyszące zabójstwu Chiary, ale też pamięć o Daianie i innych ofiarach kobietobójstwa, znalazły swoje ujście w mediach społecznościowych – głównie na Facebooku i Twitterze. Pod hasztagiem #NiUnaMenos³ pojawiły się hasła zachęcające do wyjścia na ulicę i wyrażenia sprzeciwu wobec przemocy wobec kobiet. Pierwszy marsz pod hasłem *Ni Una Menos* grupa kilkunastu aktywistek zorganizowała w zaledwie trzy tygodnie. 3 czerwca 2015 r. przez stolicę miasta, Buenos

³ Inspiracją dla nazwy „Ni Una Menos” był wiersz meksykańskiej poetki i feministki Susany Chávez Castillo. Fraza *Ni una menos, ni una muerta más* (Ani jednej mniej, ani jednej martwej więcej) stała się symbolem walki o prawa kobiet w meksykańskim „mieście znikających kobiet” – Ciudad Juárez. To stamtąd pochodziła Susana i właśnie tam w 2011 r. padła ofiarą kobietobójstwa.

Aires, przeszło ponad 250 tys. kobiet⁴. Analogiczne marsze miały miejsce w ponad 240 lokalizacjach, w tym wszystkich największych argentyńskich miastach. Łącznie przeciwko przemocy i kobietobójstwu protestowało w tym dniu około 400 tys. osób (Laudano, 2015). W czasie protestu w stolicy zaprezentowany został manifest wyrażający postulaty protestujących. Godne podkreślenia jest, że dokument ten został odczytany przez osoby publiczne, niezwiązane do tej pory z działalnością w ruchach feministycznych – aktorkę Éricę Rivas, aktora Juana Minujína i artystkę Maitenę. W manifestie zwrócono uwagę na systemowe uwarunkowania przemocy wobec kobiet, akceptację dla machistowskiej kultury i powszechną wiktymizację ofiar. Podkreślono z całą mocą, że przemoc wobec kobiet, mimo że dochodzi do niej głównie w warunkach domowych, jest problemem publicznym, dotyczącym łamania praw człowieka. Pod koniec przedstawiono dziewięć konkretnych postulatów, których realizacja miała doprowadzić do poprawy sytuacji kobiet. Wśród nich znalazły się między innymi: pełna implementacja zapisów ustawy z 2009 r., zwiększenie świadomości zjawiska przemocy wobec kobiet poprzez edukację i szkolenia, stworzenie systemu opieki dla ofiar przemocy i zagwarantowanie im dostępu do wymiaru sprawiedliwości, regularne publikowanie statystyk kobietobójstwa przez organy państwowe (Ni Una Menos, 2015). Co istotne, ostatni postulat zrealizowany został jeszcze w tym samym roku. 25 listopada 2015 r., w Międzynarodowym Dniu Eliminacji Przemocy Wobec Kobiet, argentyński Sąd Najwyższy przedstawił pierwszy krajowy rejestr kobietobójstw (*Registro Nacional de Femicidios de La Justicia Argentina*) (Centro de Información Judicial, 2015).

Czerwcowy marsz przeciwko przemocy wobec kobiet stał się w Argentynie wydarzeniem cyklicznym⁵. W 2016 r. protest *Ni Una Menos* zyskał kolejne hasło, które szybko zyskało popularność w mediach społecznościowych: #VivaNosQueremos (Chcemy żyć). W trakcie marszu powtórzone zostały wszystkie główne postulaty wypracowane rok wcześniej (Ni Una Menos, 2016). Rok 2016 był jednak dla argentyńskiego ruchu feministycznego przełomowy również z innego względu. Niecałe pół roku po czerwcowym marszu doszło bowiem do kolejnej tragedii. 8 października 2016 r., w turystycznej miejscowości Mar del Plata, dwóch mężczyzn porzuciło ciało nastoletniej Lucíi Pérez przed jednym ze szpitali.

⁴ W Ameryce Łacińskiej, w przeciwieństwie np. do Polski, w protestach ruchów feministycznych biorą udział praktycznie jedynie kobiety. Mężczyźni, mimo że niejednokrotnie wspierają postulaty protestujących kobiet, co do zasady nie są na nie zapraszani. Wynika to z chęci wytworzenia na manifestacjach przestrzeni samodecydowania kobiet, bezpiecznej i wolnej od potencjalnych aktów przemocy.

⁵ Marsz w 2020 r. nie odbył się ze względu na pandemię koronawirusa i obowiązującą w państwie kwarantannę.

Dziewczyna była ubrana i umyta – zakładano więc, że zgon nastąpił z powodu przedawkowania narkotyków. Szybko okazało się jednak, że przyczyną śmierci 16-latki były obrażenia wewnętrzne powstałe w wyniku brutalnych gwałtów, których dopuścili się mężczyźni. Sprawcy próbowali zatrzeć ślady. Co istotne, tragedia w Mar del Plata rozgrywała się w czasie, gdy w stolicy prowincji Santa Fe, Rosario, odbywało się doroczne Krajowe Spotkanie Kobiet (*Encuentro Nacional de Mujeres*), a kończący wydarzenie protest przeciwko przemocy na tle płciowym przyciągnął rekordową liczbę 70 tys. uczestniczek (Riganti, 2019: 154)⁶.

Brutalne zabójstwo Lucii doczekało się błyskawicznych działań, które z mediów społecznościowych szybko przeniosły się na ulice. Aktywistki z *Ni Una Menos* wraz z przedstawicielkami kilkudziesięciu innych ugrupowań zorganizowały w środę 19 października Narodowy Strajk Kobiet (*Paro Nacional de Mujeres*). Idea protestu wzorowana była na islandzkim strajku kobiet z 1975 r., jak również polskim „czarnym poniedziałku” z 3 października 2016 r. W dniu strajku kobiety miały przyjść do pracy ubrane na czarno, a między 13:00 a 14:00 powstrzymać się od wykonywanych obowiązków. Taka forma protestu pozwalała zwrócić uwagę na złożoność zjawiska przemocy wobec kobiet w Argentynie: nie chodziło jedynie o przemoc fizyczną i kobietobójstwa, ale też o przemoc ekonomiczną⁷, brak sprawczości i niemożliwość decydowania o sobie. Strajkowi towarzyszył wielki marsz pod pałac prezydencki Casa Rosada. W „czarnej środzie” wzięło udział setki tysięcy uczestniczek, a do przedstawicielek organizacji feministycznych, lewicowych, broniących praw człowieka i związkowczyń dołączyły tysiące kobiet, które do tej pory nie określały się mianem aktywistek.

Zgodnie z wypracowaną przy okazji strajku kobiet formułą inkluzowości, marsze organizowane przez kolektyw *Ni Una Menos* w latach 2017-2019 poszerzały agendę postulatów, wykraczając poza tematy kobietobójstwa i przemocy wobec kobiet. Nie ulega wątpliwości, że argentyński ruch feministyczny zyskiwał z czasem coraz większą wyrazistość polityczną, otwarcie opowiadając się przeciwko polityce prawicowego prezydenta Mauricio Macriego (2015-2019). Lewicowy charakter protestów spod znaku *Ni Una Menos* nie może dziwić. Wynika on z faktu zaangażowania w kolektyw przedstawicielek całego wachlarza ruchów społecznych – związków zawodowych, organizacji walczących o prawa ludności rdzennej, *piqueteros*, społeczności LGBTQ+, partii politycznych (również o socjalistycznej i anarchistycznej proveniencji), tradycyjnie stawiających się w kon-

⁶ W trakcie marszu w Rosario doszło jednak do aktów przemocy ze strony policji wobec protestujących kobiet (Giaganti, 2016).

⁷ Kobiety w Argentynie zarabiają średnio 26% mniej niż mężczyźni. W przypadku stanowisk kierowniczych, różnica ta wynosi aż 30% (Atenea, 2018).

trze do neoliberalnych i konserwatywnych rozwiązań politycznych. Co więcej, ruch *Ni Una Menos*, opowiadający się przeciwko utrzymywanemu przez lata status quo i dążący do jak najszybszej zmiany społecznej, z samej swojej natury traktować należy jako typowo antykonserwatywny. Co ciekawe jednak, kobiety wspierające *Ni Una Menos* niekoniecznie od początku definiowały się jako feministki. Część z nich, jak na przykład Matki i Babcie z Placu Majowego, rozumiały swój aktywizm bardziej w kategoriach kobiecego sprzeciwu wobec opresyjnych struktur władzy (Castro, 2018: 52).

Artykułowany w trakcie marszy sprzeciw wobec polityki Macriego, obok niedostatecznego zdaniem aktywistek zaangażowania w walkę z przemocą wobec kobiet, sprowadzał się do dwóch podstawowych kwestii, obecnie postrzeganych jako konstytutywne dla całego ruchu *Ni Una Menos*.

Pierwszą płaszczyzną protestu był neoliberalny pakiet reform wprowadzanych przez rząd niezależnie od wysokich kosztów społecznych – pogłębiającego się ubóstwa, bezrobocia a nawet głodu. Decyzją, która spotkała się z wyjątkowym oporem było porozumienie Macriego z Międzynarodowym Funduszem Walutowym dotyczące udzielenia Argentynie pożyczki na kwotę 57 mld USD. Aktywistki z *Ni Una Menos* oskarżały rząd Macriego o zadłużanie się kosztem warunków życia obywateli oraz wprowadzanie dyscypliny społecznej narzędziami dyscypliny finansowej. „Więcej długu – mniej życia” „Dług jest przemocą” – to tylko niektóre z haseł skandowanych przez protestujące kobiety (*Ni Una Menos*, 2018a). Szczególnie aktywne w protestach przeciwko rozwiązaniom proponowanym przez Macriego były kobiety związane z ruchem *piqueteros*. Mimo że ruch ten swoimi korzeniami sięga lat dziewięćdziesiątych i masowych protestów przeciwko neoliberalnej polityce prezydenta Carosa Menema, szczyt jego aktywności przypadł na okres kryzysu gospodarczego lat 2001 i 2002. Wtedy to właśnie *piqueteros* stali się istotną siłą reprezentującą tych, których neoliberalizm dotknął najmocniej – bezrobotnych, tzw. nowych ubogich i osoby żyjące w strukturalnym ubóstwie (Sosa, Molina, 2007: 2; D’Arti, Escari, 2008). Co ciekawe, czołową rolę w ruchu odgrywają od tego czasu kobiety, w dużej mierze pochodzące z najuboższych argentyńskich prowincji. Znaczenie przedstawicielek *piqueteros* w kolektywie *Ni Una Menos* uwidoczniło się w 2017 r., gdy jednym z czołowych postulatów marszu ogłoszono uwolnienie z więzienia Milagro Sali – pochodzącej z ludów tubylczych liderki *piqueteros*. Stojąca na czele Organizacji Sąsiedzkiej Túpac Amaru (*Organización Barrial Túpac Amaru*) aktywistka została aresztowana w 2016 r. pod zarzutami oszustwa i defraudacji środków publicznych. Pozbawienie jej wolności zostało jednak odebrane przez krajowe i międzynarodowe organizacje broniące praw człowieka jako nielegalne i umotywowane politycz-

nym konfliktem z gubernatorem północno-zachodniej prowincji Jujuy, Geraldo Moralesem (Sin Derechos, No Hay Democracia, 2016).

Drugim kluczowym dla ruchu *Ni Una Menos* postulatem formułowanym w opozycji do rządu Mauricio Macriego była legalizacja aborcji. Zgodnie z obowiązującą w Argentynie ustawą z 1921 r., aborcja może być wykonywana jedynie w przypadku gwałtu lub zagrożenia dla życia kobiety. Restrykcyjne prawo, połączone z brakami w zakresie edukacji seksualnej doprowadziło do wykształcenia się ogromnego podziemia aborcyjnego. Zgodnie z raportami sporządzanymi przez krajowe organizacje, w Argentynie dokonuje się między 370 a 500 tys. nielegalnych aborcji rocznie, często w bardzo złych warunkach sanitarnych. Tylko w 2013 r. aż 49 tys. kobiet trafiło do szpitali z problemami po zabiegach przerwania ciąży – średnio 135 przypadków dziennie. Powikłania po dokonywanych w podziemiu aborcjach od 40 lat stanowią pierwszą przyczynę umieralności okołoporodowej Argentynek, a od czasu przejścia do demokracji w 1983 r. zmarło z tego powodu aż 3030 kobiet (La Revuelta Colectiva Feminista, 2018). W tym kontekście nie ulega wątpliwości, że zapisany w kodeksie karnym zakaz aborcji stanowi nie tylko problem społeczny, ale również ogromny problem zdrowia publicznego. Projekty ustaw umożliwiających dostęp do legalnego przerwania ciąży na życzenie nie były przedkładane w Kongresie wielokrotnie, jednak za każdym razem odrzucono je już na początku ścieżki legislacyjnej⁸.

Czołową organizacją walczącą o zmianę argentyńskiego prawa aborcyjnego jest Kampania na rzecz prawa do legalnej, bezpiecznej i bezpłatnej aborcji (*Campaña Nacional por el Derecho al Aborto Legal, Seguro y Gratuito*), zrzeszająca pod sobą mniejsze struktury o zasięgu krajowym i regionalnym. W momencie swojego powstania w 2007 r. Kampanię tworzyło ponad 70 organizacji kobiecych z całego kraju – obecnie jest ich ponad 500 (Centro de Estudios Legales y Sociales, 2019: 209-210). Organizacja była ważnym elementem ruchu *Ni Una Menos* od momentu powstania, a legalizacja aborcji stała się głównym postulatem marszów kobiet z 2018 i 2019 r. Powołując się na statystyki wykonywanych w kraju nielegalnie aborcji, jak też bulwersujące opinię publiczną sytuacje odmowy przeprowadzenia zabiegu w przypadkach dozwolonych ustawowo, protestujące kobiety zwracały uwagę na bezpośredni związek obowiązującego prawa aborcyjnego z systemową dyskryminacją kobiet. Co więcej, podkreślały, że doko-

⁸ Pierwszy projekt ustawy legalizującej przerywanie ciąży w Argentynie pojawił się już w 1992 r., za sprawą działającej od 1988 r. Komisji na rzecz prawa do aborcji (*Comisión por el Derecho al Aborto*). Kolejne inicjatywy w tym zakresie były podejmowane już przez Kampanię na rzecz prawa do legalnej, bezpiecznej i bezpłatnej aborcji – pierwszy projekt legislacyjny przedłożony został w Kongresie w 2007 r.

nujące nielegalnych aborcji kobiety to niejednokrotnie ofiary powszechnej w Argentynie przemocy – nie tylko seksualnej, ale również fizycznej, psychicznej i ekonomicznej (Ni Una Menos, 2018b). Unikanie przez prezydenta Mauricio Macriego jednoznacznej deklaracji w sprawie aborcji powszechnie odbierane było jako sprzeciw wobec liberalizacji prawa oraz przyzwolenie na dramat tysięcy Argentynek. W przełomowym dla argentyńskich środowisk feministycznym roku 2018 projekt legalizacji przerywania ciąży po raz pierwszy w historii znalazł poparcie niższej izby argentyńskiego parlamentu. Nad ustawą toczyła się wielomiesięczna debata, dokładnie relacjonowana przez media. Mimo że w Senacie zabrakło kilku głosów i projekt został odrzucony, dyskusja tocząca się w tle doprowadziła do zwiększenia społecznej świadomości problemu przemocy wobec kobiet oraz skutków braku możliwości dokonania legalnej aborcji. Zielone chustki, ugruntowany w Argentynie symbol organizacji proaborcyjnych, stały się elementem powszechnie obecnym w przestrzeni publicznej, nie tylko w trakcie protestów *Ni Una Menos* (Okraszewski, 2019).

Nowoczesny ruch feministyczny

Ni Una Menos nie jest pierwszym argentyńskim feministycznym ruchem społecznym walczącym o prawa kobiet w demokratycznej Argentynie. Warto wspomnieć o organizowanych od 1986 r. Krajowych Spotkaniach Kobiet, powstałej w 2005 r. kampanii na rzecz prawa do legalnej, bezpiecznej i bezpłatnej aborcji, powołanym w 2010 r. Krajowym froncie na rzecz ustawy o tożsamości płciowej (*Frente Nacional por la Ley de Identidad de Género*) czy istniejącej od 2012 r. kampanii przeciwko przemocy wobec kobiet (*Campaña Nacional Contra las Violencias Hacia las Mujeres*). Mimo to, ze względu na swoją intersekcyjność, różnorodność i wykorzystywanie zupełnie nowego typu narzędzi, kolektyw *Ni Una Menos* wyróżnia się na tle wcześniejszych inicjatyw. Zdaniem niektórych badaczek, stanowi on podręcznikowy przykład ruchu wpisującego się w najnowszą, czwartą internetową falę feminizmu (Barros, Martínez, 2020; Rey, Natalucci, 2018).

Cechą charakterystyczną *Ni Una Menos*, nietypową dla wcześniejszych argentyńskich ruchów feministycznych, jest wyjątkowa inkluzywność organizacji, rozumiana zarówno jako otwarcie na szeroki wachlarz prokobiecych postulatów, jak również na różnorodne grupy, często kładące nacisk na zupełnie inne aspekty walki o upodmiotowienie kobiet. Jak przedstawione zostało powyżej, ruch *Ni Una Menos* od początku był bardzo otwarty na różnego rodzaju postulaty, a tworzące go aktywistki sprawnie reagowały na bieżące wyzwania społeczno-polityczne stojące przed państwem, odnosząc je do sytuacji argentyńskich kobiet.

Duże znaczenie miał tutaj fakt, że samo powstanie *Ni Una Menos* miało charakter wybitnie oddolny – założycielkami kolektywu były działające niezależnie od siebie dziennikarki, naukowczynie, pisarki, specjalistki od komunikacji. W większości nie miały one wcześniejszego doświadczenia jako aktywistki, aczkolwiek w swojej pracy od lat zajmowały się sytuacją kobiet w Argentynie. Miały one więc wiedzę na temat przemocy na tle płciowym i dyskryminacji. Rozumiały strukturalny charakter zjawisk przeciwko którym się opowiadały, od początku traktując *Ni Una Menos* jako twór o charakterze masowym – bo jedynie działając razem można było doprowadzić do prawdziwej zmiany. W tym kontekście na pewno istotne było, że zakładające *Ni Una Menos* dziennikarki miały bezpośredni dostęp do prasy, radia i telewizji. Dzięki temu organizowane przez nie protesty, strajki i manifestacje znajdowały bardzo dobre pokrycie w mediach głównego nurtu.

Nie ulega jednak wątpliwości, że kluczem do sukcesu *Ni Una Menos*, jednocześnie decydującym o wyjątkowości ruchu, było sprawne wykorzystanie nie tyle mediów konwencjonalnych, co serwisów społecznościowych. Za symboliczny początek *Ni Una Menos* uznaje się twitterowy wpis dziennikarki Marceli Ojedy na wieść o śmierci Chiary Páez. „Aktorki, polityczki, artystki, biznesmenki, pracownice społeczne... kobiety, wszystkie. Nie zamierzamy podnosić głosów? ZABIJAJĄ NAS” – pisała na Twitterze Ojeda (@Marcelitaojeda, 2015). Na wpis błyskawicznie zareagowało kilkanaście kobiet – późniejszych organizatorek pierwszego marszu w Buenos Aires. Od tego czasu media społecznościowe, szczególnie Facebook i Twitter, stały się podstawowym narzędziem mobilizacji dla całego ruchu (Accossatto, Sendra, 2018). Warto podkreślić, że aktywizm w mediach społecznościowych ma w przypadku Argentyny duży sens. Mimo że dostęp do stałego Internetu w gospodarstwach domowych posiada tylko 61% społeczeństwa (Jaimovich, 2019), 78% korzysta z sieci. Argentyńczycy są światowym numerem jeden w korzystaniu z Internetu za pomocą telefonów komórkowych, poświęcając większość czasu przed ekranem na aplikacje takie jak Whatsapp, Facebook, Instagram czy Twitter (Lendoiro, 2017). Co istotne, z Internetu w smartfonach częściej korzystają w Argentynie kobiety niż mężczyźni. Popularność telefonów komórkowych (których w Argentynie jest więcej niż samych obywateli) w połączeniu ze skuteczną strategią komunikacyjną i promocją wydarzeń w sieci ułatwiło rozlanie się ruchu *Ni Una Menos* po całej Argentynie i organizację zsynchronizowanych czasowo i tematycznie wydarzeń w miejscach niejednokrotnie bardzo od siebie oddległych.

Media społecznościowe stanowiły również podstawowe narzędzie budowania przez aktywistki z *Ni Una Menos* ponadnarodowej sieci walki o prawa kobiet, która w 2017 r. przyjęła nazwę Międzynarodowego Strajku Kobiet. Trzeba

pamiętać, że już pierwszy marsz *Ni Una Menos* w 2015 r. spotkał się z aktami solidarności ze strony kobiet w innych państwach regionu. Protesty przeciwko przemocy wobec kobiet zostały zorganizowane między innymi w Chile, Urugwaju, Meksyku (Accossatto, Sendra, 2018: 122). Prawdziwie ponadnarodowa sieć współpracy ruchów feministycznych zawiązała się jednak dopiero później, na kanwie polskiego „czarnego poniedziałku”, argentyńskiego strajku kobiet i analogicznych wydarzeń organizowanych w całej Ameryce Łacińskiej w 2016 r. Wpływ na zawiązanie się globalnego ruchu kobiecego miało również zwycięstwo Donalda Trumpa w wyborach prezydenckich w USA i zorganizowany 21 stycznia 2017 r. Marsz Kobiet w Waszyngtonie i innych amerykańskich miastach. Czynniki te, w połączeniu z rodzącym się ruchem #MeToo doprowadziły do swego rodzaju „eksplozji aktywizmu” i zwiększyły mobilizację kobiet działających we wspólnej sprawie pod różnymi szerokościami geograficznymi (Gunnarsson Payne, 2019: 175). Pierwszy Międzynarodowy Strajk Kobiet miał miejsce 8 marca 2017 r. i wzięło w nim udział ponad 50 państw. W przypadku Argentyny, wydarzenie przyciągnęło setki tysięcy uczestniczek maszerujących pod sztandarami *Ni Una Menos*. Domagały się one między innymi dekryminalizacji aborcji, powstrzymania fali przemocy wobec kobiet i osób transpłciowych, równej dystrybucji dochodów, pełnej implementacji ustawy o edukacji seksualnej (Paro Internacional de Mujeres, 2017). Uczestnictwo argentyńskich aktywistek w ponadnarodowej walce o prawa kobiet, a szczególnie fakt, że to właśnie ruch *Ni Una Menos* stanowił jeden z filarów jej zawiązania, nie znajduje precedensu w historii argentyńskich ruchów feministycznych. To w dużej mierze dzięki Argentynkom z *Ni Una Menos*, działającym ramię w ramię z Meksykankami, Chilijkami, Polkami, Amerykankami czy Rosjankami, mówi się dzisiaj o nowoczesnym feminizmie przekraczającym nie tylko granice podziałów społecznych, etnicznych czy ekonomicznych, ale również granice geograficzne w dosłownym tego słowa znaczeniu.

Wnioski

Powstały w 2015 r. ruch *Ni Una Menos* odegrał przełomową rolę w walce argentyńskich kobiet o równe traktowanie i podmiotowość. Walka ta trwa do tej pory. Zgodnie z dostępnymi statystykami, przemoc na tle płciowym jest w dalszym ciągu jednym z najpoważniejszych problemów dotyczących współczesną Argentynę, a panująca na świecie pandemia koronawirusa dodatkowo wzmocniła skalę zjawiska. Zgodnie z danymi podawanymi przez fundację La Casa del Encuentro, między 20 marca a 28 maja 2020 r., a więc w trakcie trwającej w Argentynie obowiązkowej kwarantanny, nie tylko znacząco wzrosła liczba zgłoszeń

dotyczących agresji i przemocy domowej, ale również miało miejsce aż 57 kobietobójstw. W zdecydowanej większości przypadków do morderstwa dochodziło w miejscu zamieszkania, a sprawcą był partner lub były partner ofiary (La Casa del Encuentro, 2020).

Paradoksalnie, tragiczne statystyki z okresu pandemii, a szczególnie tocząca się wokół nich ożywiona dyskusja, jedynie potwierdzają znaczenie powstania ruchu *Ni Una Menos*. Jeszcze do niedawna przemoc wobec kobiet była w Argentynie traktowana jako temat tabu, a kobietobójstwa postrzegane były jako wyizolowane przypadki. Dzięki *Ni Una Menos* i toczącej się na ulicach i w mediach społecznościowych kampanii udało się przekonać społeczeństwo, że dokonywane co 30 godzin zabójstwa kobiet nie są dziełami przypadku, a wynikają z systemowej dyskryminacji na tle płciowym i długoletniego przyzwolenia na taki stan rzeczy (Okraszewski, 2019). Nie ulega wątpliwości, że jednym z największych sukcesów ruchu *Ni Una Menos* jest swego rodzaju „upowszechnienie” feminizmu i zwrócenie uwagi na problemy, które przez lata spychane były na margines debaty publicznej. Niemalże z roku na rok kwestie przemocy wobec kobiet, braku dostępu do legalnej aborcji, feminizacji biedy, stały się tematami dyskutowanymi publicznie, a feministki zaczęły pojawiać się nawet w oglądanych przez miliony Argentyńczyków programach typu talk-show (Alcaraz, 2018).

Trzeba podkreślić, że wzrost społecznego znaczenia feministycznej agendy znalazł swoje przełożenie również na argentyńską scenę polityczną. Urzędujący obecnie gabinet lewicowego prezydenta Alberto Fernándeza bez wątpienia określić można jako najbardziej progresywny programowo i prokobiecy w całej argentyńskiej historii. W wygłoszonej przez Fernándeza mowie inauguracyjnej po raz pierwszy mowa była o feminizmie, przemocy wobec kobiet i walce z dyskryminacją. Ruchy feministyczne wymienione zostały w jednym rządzie z innymi kluczowymi z punktu widzenia życia polityczno-społecznego strukturami: partiami politycznymi, sektorami produkcyjnymi, związkami zawodowymi, ruchami młodzieżowymi i ekologicznymi (Casa Rosada, 2019). Nowością jest również powołanie przez prezydenta Ministerstwa Kobiet, Płci i Różnorodności (Ministerio de las Mujeres, Géneros y Diversidad) na czele którego stanęła Elizabeth Gómez Alcorta – feministka i adwokatka, znana między innymi jako obrończyni w procesie Milagro Sali. W przeciwieństwie do wcześniejszych głów państw, Alberto Fernández nie unika również dyskusji na temat aborcji, wyraźnie opowiadając się za koniecznością liberalizacji prawa. Wiele wskazuje na to, że w trakcie jego kadencji tego typu ustawa po raz kolejny przedłożona zostanie Kongresowi

– tym razem z większymi niż w 2018 r. szansami na uchwalenie⁹. Ta nowa jakość w argentyńskiej polityce nie byłaby możliwa, gdyby nie zmiana świadomości społecznej. Zapoczątkowane przeobrażenia z pewnością nie będą mieć charakteru rewolucyjnego – zmiany legislacji i zakorzenionych kulturowo wzorców wymagają bowiem czasu. Mimo to, dzięki aktywistkom z *Ni Una Menos* Argentyńczycy weszli na ścieżkę bardziej inkluzyjnego, bezpieczniejszego i sprawiedliwszego państwa. Siły milionów kobiet maszerujących przez argentyńskie ulice nie uda się już zignorować.

Bibliografia

- @Marcelitaojeda (2015, 11 maja). Twitter. Pobrano z lokalizacji: <https://twitter.com/Marcelitaojeda/status/597799471368564736>.
- Accossatto, R. Sendra, M. (2018). Movimientos feministas en la era digital. Las estrategias comunicacionales del movimiento Ni Una Menos. *Encuentros. Revista de Ciencias Humanas, Teoría Social y Pensamiento Crítico*, 6(8), ss. 117-136.
- Atenea (2018, 24 lipca). *El debate de la desigualdad de género en el trabajo se traslada al Congreso*. Pobrano z lokalizacji: <http://ateneacentro.com.ar/2018/07/24/el-debate-de-la-desigualdad-de-genero-en-el-trabajo-se-traslada-al-congreso/>.
- Banchón, M. (2020, 6 marca). Femicidios en Europa y América Latina: el sistema judicial es un factor clave. *DW Noticias*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.dw.com/es/femicidios-en-europa-y-américa-latina-el-sistema-judicial-es-un-factor-clave/a-52656167>.
- Carbajal, M. (2014). *Maltratadas: Violencia de género en las relaciones de pareja. Prólogo de Eva Gilberti*. Buenos Aires: Penguin Random House.
- Casa Rosada (2019, 10 grudnia). *Palabras del presidente Alberto Fernández en su acto de asunción ante la Asamblea Legislativa*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.casarsada.gob.ar/informacion/discursos/46596-palabras-del-presidente-alberto-fernandez-en-su-acto-de-asuncion-ante-la-asamblea-legislativa>.
- Castro, L. (2018). La acción colectiva feminista, ¿de la lucha de clases a la lucha de géneros?
- Aportes para la comprensión práctica de los movimientos sociales: el caso “Ni Una Menos”. *Ciencia Política*, 13(26), ss. 19-61.

⁹ Ustawa zezwalająca na przerwanie ciąży na życzenie do 14. tygodnia (*Ley de Interrupción Voluntaria del Embarazo*, IVE) przyjęta została przez argentyński Kongres 30 grudnia 2020 r. W izbie wyższej za projektem zagłosowało 38 senatorów, przy 29 głosach przeciwnych oraz 1 wstrzymującym się. Po podpisaniu ustawy przez prezydenta Alberto Fernández, weszła ona w życie 14 stycznia 2021 r. Tym samym Argentyna dołączyła do grona nielicznych państw latynoamerykańskich – Kuby, Gujany, Urugwaju i niektórych stanów Meksyku – dopuszczających legalną aborcję. Ustawa ta, mimo że ciągle problematyczna z punktu widzenia implementacji (wielu lekarzy w dalszym ciągu powołuje się na klauzulę sumienia), stanowi wielki sukces argentyńskiego ruchu feministycznego i ogromny przełom w walce o prawa argentyńskich kobiet.

- Centro de Estudios Legales y Sociales (2019). *Derechos humanos en la Argentina Informe 2019*. Buenos Aires: Siglo XXI Editores.
- Centro de Información Judicial (2012, 22 czerwca). *Caso Taddei: difunden los fundamentos de la condena a Eduardo Vázquez*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.cij.gov.ar/nota-9339-Caso-Taddei--difunden-los-fundamentos-de-la-condena-a-Eduardo-V-squez.html>.
- Centro de Información Judicial (2015, 25 listopada). *La Corte Suprema presentó el Primer Registro Nacional de Femicidios de la Justicia Argentina*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.cij.gov.ar/nota-19113-La-Corte-Suprema-present--el-Primer-Registro-Nacional-de-Femicidios-de-la-Justicia-Argentina.html>.
- Cremona, F. (2012). La justificación del femicidio de Wanda Taddei. Universidad Nacional La Plata. Pobrano z lokalizacji: <https://perio.unlp.edu.ar/archivoperio/node/2251>.
- D'Atri, A., Escati, C. (2008). Movimiento Piquetero en Argentina. W: S. Batliwada (red.), *Cambiando el mundo: Conceptos y prácticas de los movimientos de mujeres* (ss. 54-57). Toronto: Asociación para los Derechos de la Mujer y el Desarrollo.
- Di Marco, Graciela (2011). *El pueblo feminista: movimientos sociales y lucha de las mujeres en torno a la ciudadanía*. Buenos Aires: Editorial Biblos.
- Fuentes Pérez, D. B. (2017). *La Metodología para el análisis de decisiones jurisdiccionales desde la perspectiva de género*. México: EQUIS Justicia para las Mujeres.
- Giaganti, S. (2016, 21 października). La marcha de las mujeres en Argentina: formación de una tribu. *The New York Times*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.nytimes.com/es/2016/10/21/espanol/america-latina/la-marcha-de-las-mujeres-en-argentina-formacion-de-una-tribu.html>.
- Gunnarsson Payne, J. (2019). Kobiety Jako 'Lud.' Czarne Protesty Jako Sprzeciw Wobec Autorytarnego Populizmu W Perspektywie Międzynarodowej. W: E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, K. Snochowska-Gonzalez (red.), *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*. Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności.
- Heinig, B. (2017). *Critical Perspectives on Sexual Harassment and Gender Violence*. Berkeley Heights, NJ: Enslow Publishing.
- Hryciuk, R. (2009). Kobiecość, męskość, seksualność, płęć kulturowa (gender) w badaniach dotyczących Ameryki Łacińskiej. W: M. F. Gawrycki (red.), *Dzieje kultury latynoamerykańskiej* (ss. 270-285). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- International Institute for Labour Studies (2011). Case Study of Past Crises-Lessons Learned from Argentina. *EC-IILS Joint Discussion Paper Series*, 3. Pobrano z lokalizacji: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/wcms_474924.pdf.
- Jaimovich, D (2019, 17 maja). Radiografía de internet en Argentina: hay más personas conectadas, pero la velocidad es un desafío pendiente. *Infobae*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.infobae.com/america/tecnologia/2019/05/17/como-esta-el-acceso-y-la-calidad-de-internet-en-la-argentina/>.
- La Casa del Encuentro (s.a.). Femicidio. Informes en Argentina. Pobrano z lokalizacji: <http://www.lacasadelencuentro.org/femicidios03.html>.
- La Casa del Encuentro (2020). Femicidios durante el período de Aislamiento Social Preventivo Obligatorio por COVID-19. Pobrano z lokalizacji: <http://www.lacasadelencuentro.org>.

- M. F. Alcaraz (2018, 22 lutego). El rating es feminista. *Revista Anfibia*. Pobrano z lokalizacji: <http://revistaanfibia.com/ensayo/el-rating-es-feminista/>.
- La Revuelta Colectiva Feminista (2018, 1 marca). Las cifras del aborto en la Argentina. Pobrano z lokalizacji: <http://larevuelta.com.ar/wp-content/uploads/2018/03/El-aborto-en-cifras-CEDES-ELA-REDAAS-1.pdf>.
- Laudano, C. (2015). Movilización por NiUnaMenos: entre el activismo digital y #ElFeminismoLoHizo. *Marcha*. 3 sierpnia. Pobrano z lokalizacji: <https://www.marcha.org.ar/movilizacion-por-niunamenos-entre-el-activismo-digital-y-elfeminismo-lohizo/>.
- Lendoiro, F. (2017). Argentinos, los líderes mundiales en usar internet desde sus celulares. *InfoTechnology*. 13 grudnia. Pobrano z lokalizacji: <https://www.infotechnology.com/online/Argentinos-los-lideres-mundiales-en-usar-internet-desde-sus-celulares-20171213-0010.html>.
- Ley 26.485. (2009) Ley de protección integral para prevenir, sancionar y erradicar la violencia contra las mujeres en los ámbitos en que desarrollen sus relaciones interpersonales. *Boletín Oficial de la República Argentina*, 31.632. Buenos Aires, s. 1.
- Ley 26.618 (2010). Código Civil. Modificación. Matrimonio Civil. *Boletín Oficial de la República Argentina*, 31.949. Buenos Aires, s. 1.
- Ley 26.743 (2012). Identidad de Género. Establécese el derecho a la identidad de género de las personas. *Boletín Oficial de la República Argentina*, 32.404. Buenos Aires, s. 2.
- Ley 26.791 (2012). Código Penal. Modificaciones. *Boletín Oficial de la República Argentina*, 32.543. Buenos Aires, s. 1.
- Ley 26.862 (2013). Reproducción medicamente asistida. Acceso integral a los procedimientos y técnicas médico-asistenciales de reproducción médicamente asistida. *Boletín Oficial de la República Argentina*, 32.667. Buenos Aires, s. 1.
- Maffeo, F. (2020). Preguntas y reflexiones sobre las denuncias en situaciones de violencia y el activismo feminista. *Revista Electrónica. Instituto de Investigaciones Ambrosio L. Gioja*, 24, ss. 69-89.
- Martínez, N., Barros, M. (2020). Let's Not Talk About It. Feminism and Populism in Argentina. *Baltic Worlds*, 13(1), ss. 77-84.
- Ni Una Menos (2015, 3 czerwca). *3 de junio*. Pobrano z lokalizacji: <https://niunamenos.org.ar/manifiestos/3-de-junio-2015/>.
- Ni Una Menos (2016, 31 maja). *El grito común. ¡Vivas nos queremos!* Pobrano z lokalizacji: <https://niunamenos.org.ar/manifiestos/elgrito-en-comun-vivas-nos-queremos/>.
- Ni Una Menos (2018a). *Frente al disciplinamiento financiero, rebeldía feminista*. 16 maja. Pobrano z lokalizacji: <https://niunamenos.org.ar/manifiestos/frente-al-disciplinamiento-financiero-rebeldia-feminista/>.
- Ni Una Menos (2018b). *#8A El fuego es nuestro*. 7 sierpnia. Pobrane z lokalizacji: <https://niunamenos.org.ar/manifiestos/8a-el-fuego-es-nuestro/>.

- Oficina de la Mujer (2019). Resumen. *Registro Nacional de Femicidios de la Justicia Argentina*, Buenos Aires. Pobrano z lokalizacji: <https://www.csjn.gov.ar/omrecopilacion/docs/resumen2019fem.pdf>.
- Okraszewski, M. (2019, 4 kwietnia). „Gwałt jest nie do uniknięcia? Zrelaksuj się i czerp przyjemność”. Jeszcze niedawno takie słowa uchodziły w Argentynie płazem. *Wysokie Obcasy*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,16-3229,24604378,ni-una-menos-ani-jednej-mniej-byc-kobieta-w-argentina.html?disableRedirects=true>.
- Paro Internacional de Mujeres (2017). *Argentina*. Pobrano z lokalizacji: <http://parodemujeres.com/argentina/>.
- Perrone, B. (2019). "Hay una tendencia marcada a excluir a las mujeres de los casos más graves y de femicidios". 0223. 6 czerwca. Pobrano z lokalizacji: <https://www.0223.com.ar/nota/2019-6-9-7-56-0--hay-una-tendencia-marcada-a-excluir-a-las-mujeres-de-los-casos-mas-graves-y-de-femicidios>.
- Rey, J., Natalucci, A. (2018). ¿Una nueva oleada feminista? Agendas de género, repertorios de acción y colectivos de mujeres (Argentina, 2015-2018). *Revista de estudios políticos y estratégicos*, 6(2), ss. 14-34.
- Riganti, V. (2019). Explotación sexual y su contraposición con los derechos humanos. W: J. Vi-sotsky, M. Katz, A. L. Guerrero Guerrero (red.). *Derechos de los Pueblos: Andares desde el Sur* (ss. 154-158). Buenos Aires: Praxis Editorial.
- Ruiz, I., Colman, R. (2018, 26 grudnia). Las mujeres ocupan solo un tercio de los cargos judiciales en todo el país. *La Nación*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.lanacion.com.ar/politica/las-mujeres-ocupan-solo-un-tercio-de-los-cargos-judiciales-en-todo-el-pais-nid2205549>.
- Segato, R. (2016). *La guerra contra las mujeres*. Buenos Aires: Traficantes de sueños.
- Schyllander, A. (2018). The gendered impact of neoliberalism: Violence and exploitation of women working in maquiladoras. *Senior Honors Theses*. 627. Pobrano z lokalizacji: <https://commons.emich.edu/honors/627>
- Sin Derechos No Hay Democracia (2016, 24 marca). Por Abuelas de Plaza de Mayo, Madres de Plaza de Mayo-Línea Fundadora, Familiares de Desaparecidos y Detenidos por Razones Políticas e H.I.J.O.S. *Página12*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.pagina12.com.ar/diario/elpais/1-295379-2016-03-25.html>
- Sosa, C. I., Molina, K. B. (2007). Mujeres piqueteras. Identidades desde la acción colectiva. *IV Jornadas de Jóvenes Investigadores*. Buenos Aires: Instituto de Investigaciones Gino Germani, Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Buenos Aires.
- Varela, N. (2019). *Feminismo 4.0. La cuarta ola*. Barcelona: Penguin Random House.

Nota o Autorce

Dr Magdalena Lisińska – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, pracuje na stanowisku adiunkta w Zakładzie Ameryki Łacińskiej Instytutu Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. E-mail: magdalena.lisinska@uj.edu.pl